

**Marian Gorynia
Bronisław Sitek**

***ROLA CZASOPISM NAUKOWYCH W
ZREFORMOWANYM SYSTEMIE NAUKI I
SZKOLNICTWA WYŻSZEGO W POLSCE***

Konferencja naukowa

**"Czasopisma naukowe wobec wyzwań
ewaluacji nauk społecznych"**

**UNIWERSYTET IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU
WYDZIAŁ PRAWA I ADMINISTRACJI**

15 października 2021

Struktura wystąpienia

I. WPROWADZENIE

**II. FUNKCJE CZASOPISM NAUKOWYCH W SYSTEMIE NAUKI
I SZKOLNICTWA WYŻSZEGO**

**III. SYSTEM EWALUACJI NAUKI JAKO KONTEKST ROLI PEŁNIONEJ
PRZEZ CZASOPISMA NAUKOWE**

**IV. FUNKCJA EWALUACYJNA OBECNEGO SYSTEMU OCENY CZASOPISM
– KRYTYCZNA ANALIZA OBOWIĄZUJĄCYCH ROZWIĄZAŃ**

V. REKOMENDACJE – RADYKALNA ZMIANA CZY USPRAWNINIENIA?

VI. ZAKOŃCZENIE

Wprowadzenie

- roli odgrywanej przez czasopisma naukowe nie należy redukować wyłącznie do funkcji ewaluacyjnych
- proponujemy podejście całościowe, systemowe pozwalające ująć złożoność kontekstu, w jakim odbywa się niekiedy nadmiernie fetyszyzowana ocena czasopism
- dodatkowo akcentujemy tło historyczne i ewolucyjny charakter zmian w dłuższej perspektywie czasowej
- co należałoby zrobić z obecnie funkcjonującym w Polsce systemem oceny czasopism?
- jaka winna być rola czasopism w polskim systemie badań naukowych?
- czy krytyka obecnego stanu rzeczy powinna prowadzić do radykalnych zmian czy też należy raczej przyjąć ewolucyjną koncepcję zmian?

Funkcje czasopism naukowych w systemie nauki i szkolnictwa wyższego

- **funkcja naukotwórcza** czasopism: kreator dyskusji naukowej, miejsce prezentacji wyników badań, krytyka naukowa
- **funkcja popularyzatorsko-promocyjna** czasopism
- **funkcja ewaluacyjna**: rola czasopism w systemie ewaluacji nauki
- **inne funkcje** czasopism naukowych
- syntetyczna ocena systemu czasopism naukowych w Polsce

System ewaluacji nauki jako kontekst roli pełnionej przez czasopisma

możliwe modelowe rozwiązania w zakresie koncepcji systemu ewaluacji nauki:

- **system parametryczny** – pełna kwantyfikacja dorobku ocenianych jednostek naukowych, narzędzia ilościowe
- **system ekspercki** – ocena w przeważającej mierze bazująca na narzędziach jakościowych
- **systemy mieszane** – hybrydy systemu parametrycznego i eksperckiego
- **system uznaniowy, wolontarystyczny, dyskrecjonalny** bazujący na kryteriach pozamerytorycznych

System ewaluacji nauki jako kontekst roli pełnionej przez czasopisma

- **system parametryczny** – pełna kwantyfikacja dorobku ocenianych jednostek naukowych, narzędzia ilościowe; jednoznaczność i przejrzystość?
- nie wszystko, co ważne, daje się zmierzyć oraz nie wszystko, co daje się zmierzyć, jest ważne (w oryginalnej wersji: „Czasem jest tak, że to, co się liczy, nie da się policzyć, a to, co daje się policzyć – nie liczy się”) (Albert Einstein)
- możliwość wystawienia syntetycznej oceny i określenia miejsca w rankingu daje się łatwo wykorzystać w finansowaniu badań naukowych oraz przyznawaniu uprawnień do nadawania stopni naukowych
- nakłady – opracowanie koncepcji systemu, wsparcie informatyczne, wysiłek organizacyjny, nakłady czasu pracy pracowników ocenianych jednostek

System ewaluacji nauki jako kontekst roli pełnionej przez czasopisma

- **system ekspercki** – nawiązuje do indywidualnej oceny eksperckiej poszczególnych osiągnięć naukowych poszczególnych jednostek naukowych, a w skali mikro – poszczególnych osiągnięć naukowych, a także wyników indywidualnych pracowników nauki
- uwarunkowania – kompetentni eksperci, koszty, „niekorzyści skali”
- zależność od celów, jakim ma służyć dany ekspercki system oceny

System ewaluacji nauki jako kontekst roli pełnionej przez czasopisma

- **system mieszany** – w rzeczywistości mamy zazwyczaj do czynienia z systemami ewaluacji, które różnią się między sobą proporcją wykorzystania narzędzi parametrycznych i eksperckich
- systemy mieszane dają możliwość optymalizacji silnych i słabych stron systemów „czystych”, ale im więcej przesunięcia w kierunku systemu eksperckiego, tym wyższe koszty
- mieszany charakter ma model obecnie obowiązujący, na pewnym etapie oceny czasopism minister bowiem powołuje ekspertów, którzy mają do spełnienia ważną rolę

System ewaluacji nauki jako kontekst roli pełnionej przez czasopisma

- **system uznaniowy** – ta kategoria rzadko występuje w oficjalnych zestawieniach systemów ewaluacji
- system z elementami woluntaryzmu, elementami dyskrecjonalnymi, istnieniem płynnych reguł oceny, które mogą być poddawane zmianom administracyjnym w każdym momencie – również ex post w stosunku do ocenianego okresu
- ignorowanie (całkowite albo częściowe) wyników oceny systemowej (parametrycznej, eksperckiej, mieszanej) – podejmowanie arbitralnych decyzji w trybie przetargu z wypaczeniem wyników ewaluacji systemowej

Funkcja ewaluacyjna systemu oceny czasopism – krytyczna analiza obowiązujących rozwiązań (1)

Kilka ważnych cech procesu przygotowania wykazu czasopism, ogłoszonego w 2019 r. oraz jego ostatecznego kształtu:

- **radikalne zwiększenie liczby punktowanych czasopism**, co wynikało z przyjęcia zasady, że podstawą wykazu ma być nie JCR, lecz również baza Scopus, a także inne bazy
- pierwotnie **przypisano czasopisma do poszczególnych dyscyplin** naukowych, z której to zasady następnie jednak zrezygnowano
- **rezygnacja z wykorzystania jednego współczynnika wpływu** oraz **brak jednolitych reguł tworzenia list czasopism** przez 44 zespoły eksperckie doprowadziły do sytuacji, w której czasopisma należące do kilku dyscyplin otrzymywały niejednorodną wycenę punktową, co z punktu widzenia prawidłowego działania systemu ewaluacji było nie do przyjęcia
- Komisja Ewaluacji Nauki zaproponowała **ostateczną wartość punktową** tych czasopism, gdzie rozbieżność ocen ustalonych przez różne zespoły dyscyplinowe była bardzo duża, tj. przekraczała dwa progi punktowe
- w przypadku części czasopism (czasopisma z programu WCN i z ERIH+) wystąpiły **problemy z oceną punktową wynikające z nierzetelności uzasadnień zespołów dyscyplinowych**, które wymagały interwencji Komisji Ewaluacji Nauki
- **silna strona nowego wykazu** – jest on obszerniejszy, bardziej zrównoważony, nieograniczony do języka angielskiego i niepodporządkowany ślepo wskaźnikowi impact factor. Słabą stroną jest natomiast niezrealizowany we wszystkich zasadnych przypadkach postulat ustalenia dyscyplin wiodących, gdy rozbieżność punktacji wynosi dwa progi
- nierzadko występującym **nieporozumieniem** ze stosowaniem wykazu czasopism mającego służyć ocenie instytucjonalnej jednostek naukowych jest jego **mechaniczne wykorzystanie do oceny okresowej indywidualnych pracowników nauki**

Funkcja ewaluacyjna systemu oceny czasopism – krytyczna analiza obowiązujących rozwiązań (2)

Kilka ważnych cech procesu przygotowania wykazu czasopism, ogłoszonego w 2019 r. oraz jego ostatecznego kształtu (c.d):

- wątpliwości odnośnie do „uznania funkcjonującej od ponad pół wieku w naukometrii **zasady dziedziczenia prestiżu**” wydawnictwa lub czasopisma, wyrażającej się tym, że artykuł naukowy jest wart tyle, ile czasopismo, w którym jest opublikowany, a monografia jest warta tyle, ile wydawnictwo ją wydające (ocena systemowa a ocena indywidualna)
- potrzeba świadomego **powiązania listy czasopism z polityką naukową państwa** wraz z jednoczesnym uwzględnieniem specyfiki różnych dyscyplin
- Wilkin wskazuje szereg zjawisk o charakterze patologicznym, które są związane z wprowadzaniem systemem ewaluacji działalności naukowej: **nerwowa restrukturyzacja zatrudnienia w jednostkach naukowych, komercjalizacja publikacji, stres i frustracja wśród dużej części pracowników naukowych, dominacja krótkookresowości w polskim systemie funkcjonowania nauki, w tym w ocenie badaczy, niestabilność finansowania, punktoza**
- o ocenie aktywności naukowej w dużym stopniu decydują wyliczane parametry, co zachęca do stosowania „**sztuczek**” związanych z tzw. **optymalizacją**. Niektóre uczelnie i instytuty niemało uwagi poświęcają przesunięciom pracowników na etaty dydaktyczne, zmianom przyporządkowania dyscyplinowego, dopasowywaniu współautorów itp. z myślą o tym, aby uzyskać jak najlepsze rezultaty wyliczeń. W środowisku często krytykuje się **administracyjne ograniczenie aktywności najefektywniejszych pracowników** i duże **możliwości manipulacji doborem współautorów**

Funkcja ewaluacyjna systemu oceny czasopism – krytyczna analiza obowiązujących rozwiązań (3)

Kilka ważnych cech procesu przygotowania wykazu czasopism, ogłoszonego w 2019 r. oraz jego ostatecznego kształtu (c.d):

- Wawak – przyjęty i opisany w rozporządzeniu system ewaluacji działalności naukowej jest **zbyt skomplikowany, nadmiernie unaukowany oraz po części w niektórych kwestiach: uznaniowy, nietransparentny i nieprzejrzysty**. Wszystko to czyni go **niezrozumiałym** dla większości naukowców oraz pozostałych pracowników uczelni i instytutów badawczych, w tym głównie zarządzających tymi podmiotami objętymi ewaluacją
- trudności w prowadzeniu wspomnianych **symulacji optymalizacyjnych** są wykorzystywane przez wiele firm komercyjnych, które oferują prace analityczne, wskazując, jak **„dopasować się” do konkurencji ewaluacyjnej**. Sęk jednak w tym, że nie znając wyników całej dyscypliny, takie dopasowanie jest w zasadzie bardzo ograniczone. Pomoc firm nie jest złem samym w sobie, ale może dojść do sytuacji, w których **wygrają nie lepsi, ale bardziej „dopasowani”**
- wskazane okoliczności mogą przyczynić się do **niskiego stopnia zrozumienia obowiązujących reguł** przez najbardziej zainteresowanych, czyli pracowników nauki, co może doprowadzić do ich **ograniczonej identyfikacji z obowiązującym systemem**, a to z kolei wiąże się z ryzykiem **osłabienia jego funkcji motywacyjnej**.
- zasadna jest więc konstatacja, że obecny system ewaluacji nie jest wolny od słabości, i to zarówno tych, które można określić jako **kardynalne o charakterze koncepcyjnym, jak i tych, które zdają się mieć charakter bardziej techniczny**. Autorzy wychodzą z założenia, że tylko pełna i kompleksowa diagnoza tych niedomagań może stanowić podstawę do zaproponowania bazujących na rzeczywistości rekomendacji na przyszłość.

Rekomendacje – radykalna zmiana czy usprawnienia?

- krytyka prowadzona przez liczne środowiska akademickie rozwiązań przyjętych przez ustawodawcę w ustawie 2.0 oraz rozporządzeniu z 2019 r. rodzi pytanie o to, co robić dalej. Alternatywę dla takiej koncepcji mogłyby stanowić dwa rozwiązania. Pierwsze z nich to **przesunięcie ciężaru ewaluacji na ocenę ekspercką**, a drugie to **ewolucyjna modyfikacja, doskonalenie i racjonalizacja obecnych rozwiązań**
- **ocena ekspercka:**
 - własne, eksperckie modele oceny czasopism naukowych w różnych państwach
 - główną słabością propozycji szerokiego wykorzystania oceny eksperckiej w ewaluacji działalności naukowej są jej koszty oraz brak ekspertów
 - krytyka działania doraźnych grup eksperckich do oceny czasopism – upolitycznienie
- **ewolucyjna naprawa słabości obecnego systemu:**
 - ranking czasopism nie tylko nie powinien działać z mocą wsteczną, ale powinien być stabilny i wiarygodny
 - trafne jest oparcie tego rankingu na danych bibliometrycznych i na ocenie zespołów eksperckich (system mieszany). Konieczne jednak jest doprecyzowanie zasady zbierania danych, na podstawie których powstaje lista czasopism. Stabilność rankingu zależy od permanentnej oceny czasopism naukowych, nie zaś periodycznej, dokonywanej raz na jakiś czas. Konieczne jest zatem utworzenie trwałych zespołów, które w sposób ciągły dokonywałyby oceny czasopism
 - zasada dziedziczenia prestiżu
 - własny system polski uwzględniający naszą specyfikę
 - pożądana liczba czasopism – zmniejszanie i zachęty

Nadmiar czasopism – co dalej?

- W wykazie czasopism z 2019 r. ujęto 30 676 czasopism. Analogiczny wykaz z 2017 r. obejmował 19 014. Wzrost o 61%. Liczby te są efektem dążności każdej jednostki organizacyjnej do posiadania własnego czasopisma. W efekcie powstaje ciągle wiele nowych czasopism, całkowicie nieznanymi. Nie oceniając tego zjawiska należy stwierdzić, że nie sprzyja ono koncentracji badań oraz promowaniu efektów badań naukowych.
- Co zatem z tym zjawiskiem zrobić? Naszym zdaniem niezbędne jest **wprowadzenia mechanizmów łączenia czasopism, nie zaś ich multiplikowania.**
- Obecnie został rozpisany kolejny program „**Rozwój czasopism naukowych**”. Program ten lub kolejny może być wykorzystany do ewolucyjnego wprowadzenia instrumentów pozwalających na podniesienie jakości czasopism naukowych przy jednoczesnym zmniejszeniu ich liczby. W ramach wspomnianego programu Minister mógłby zaproponować wydawcom czasopism bonus finansowy za dobrowolne połączenie się przynajmniej dwóch czasopism. Dodatkowo ustawodawca mógłby zaproponować wydawcom czasopism podniesienie punktacji do wyższego poziomu za połączenie czasopism. Możliwość skorzystania z obu bonusów byłaby otwarta tylko do czasopism, które już znajdują się na liście Ministerstwa oraz mają tę samą liczbę przyznanych punktów przez ekspertów. Podwyższona punktacja mogłaby obowiązywać przejściowo, np. na okres dwóch lat. Po tym okresie następowałby powrót do powszechnie przyjętych zasad punktacji.

Wnioski

- Po pierwsze, przeprowadzona analiza wykazała, że 30-letniego procesu ewolucji **czasopisma spełniają w systemie nauki i szkolnictwa wyższego liczne funkcje**, których nie daje się ograniczyć wyłącznie do funkcji narzędzia służącego do ewaluacji osiągnięć naukowych.
- Po drugie, obecny **kształt funkcji ewaluacyjnej czasopism został ukształtowany w trakcie około 30-letniego procesu ewolucji systemu działania nauki i szkolnictwa wyższego w Polsce**, procesu zainicjowanego na początku lat dziewięćdziesiątych XX w., po rozpoczęciu kompleksowej transformacji modelu społeczno-gospodarczego.
- Po trzecie, wydaje się, że mieszcząc się w ramach przyjętych rozwiązań zapisanych w ustawie 2.0, **uzasadnionym kierunkiem rozwoju przyjętej roli czasopism jest stopniowe, ewolucyjne doskonalenie ich funkcji ewaluacyjnej** – wskazane słabe strony systemu ewaluacji nauki w ogólności i ewaluacji czasopism w szczególności nie mają bowiem charakteru fundamentalnego i stosunkowo niewielkim wysiłkiem mogą być poddane procesowi racjonalizacji.
- Autorzy niniejszego opracowania przyjęli założenie, aby prowadzone rozważania ograniczyć do zagadnień związanych z czasopismami. W tym kontekście można oczywiście zaproponować, by podobną **analizę przeprowadzić także w odniesieniu do monografii i wydawnictw, jako drugiego komponentu składającego się na poziom naukowy lub artystyczny prowadzonej działalności.**

Dziękujemy za uwagę